SCIENCE CONNECTS PEOPLE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF

2026 / No. 1(1)

Contemporary Pedagogical and Philological Research

NORMATIV-HUQUQIY VA SIYOSIY-DIPLOMATIK MATNLAR TARJIMASIDA LINGVISTIK MUVOFIQLIK VA EKSPERTIZA MASALALARI

Erkinova Sevinch

Osiyo texnologiyalar universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur tezisda normativ-huquqiy va siyosiy-diplomatik matnlarni o‘zbek, ingliz va rus tillari doirasida tarjima qilishda yuzaga keladigan lingvistik muammolar tahlil qilinadi. Huquqiy majburiyat, ruxsat, taqiq va diplomatik ehtiyotkorlikni ifodalovchi birliklarning tarjimada qayta berilishi misollar asosida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, terminologik izchillik, semantik aniqlik, pragmatik muvofiqlik va lingvistik ekspertizaning o‘zaro aloqasi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: normativ-huquqiy matn, siyosiy-diplomatik diskurs, tarjima, lingvistik ekspertiza, terminologiya, ekvivalentlik, modal birlik, pragmatika, kompyuter lingvistikasi.

Xalqaro munosabatlar, qonunchilik va diplomatik aloqalarning kengayishi rasmiy matnlarni bir tildan ikkinchi tilga aniq hamda mazmuniy muvofiq tarjima qilish masalasini dolzarb qilib qo‘ymoqda. Normativ-huquqiy hujjatlarda ifoda etilgan qoida yoki majburiyatning noto‘g‘ri tarjima qilinishi huquqiy mazmunning o‘zgarishiga olib kelishi mumkin. Siyosiy-diplomatik matnlarda esa so‘z tanlovi, modal ma’no va nutqiy ehtiyotkorlik davlatlararo munosabatlarning talqiniga ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli bunday matnlarni tarjima qilish faqat lug‘aviy muqobil topish bilan cheklanmaydi; tarjimon matnning huquqiy maqomi, kommunikativ vazifasi va kontekstini ham hisobga olishi lozim.

Normativ-huquqiy matnlarning asosiy belgilaridan biri aniqlik va bir ma’nolilikka intilishdir. Ularda “huquq”, “majburiyat”, “javobgarlik”, “vakolat”, “taqiq” kabi terminlar muayyan huquqiy mazmunni anglatadi. Mazkur birliklarni tarjima qilishda umumtil ma’nosi bilan sohaviy ma’no o‘rtasidagi farqni ajratish

muhim. Masalan, ingliz tilidagi “shall” modal fe’li qonunchilik matnida ko‘pincha kelasi zamonni emas, balki majburiyat yoki qat’iy talabni ifodalaydi. Uni har doim “bo‘ladi” shaklida tarjima qilish mazmunni susaytirishi mumkin; kontekstga qarab “shart”, “majbur”, “amalga oshiradi” kabi shakllar tanlanadi.

1-misol. Inglizcha huquqiy jumla: “The parties shall fulfil their obligations in good faith.” Mazmuniy o‘zbekcha tarjima: “Tomonlar o‘z majburiyatlarini vijdonan bajarishlari shart.” Bu yerda “shall fulfil” birikmasi oddiy kelasi zamon emas, huquqiy majburiyatni bildiradi. “In good faith” birikmasini “yaxshi niyat bilan” deb so‘zma-so‘z berish mumkin bo‘lsa-da, huquqiy kontekstda “vijdonan” varianti ixcham va terminologik jihatdan mosroq bo‘lishi mumkin. Yakuniy muqobil hujjatning sohasi va rasmiy tarjima amaliyotiga qarab tekshirilishi lozim.

2-misol. Inglizcha: “No person shall be subjected to arbitrary arrest or detention.” O‘zbekcha mazmuniy tarjima: “Hech kim o‘zboshimchalik bilan hibsga olinishi yoki qamoqda saqlanishi mumkin emas.” Jumladagi “no person” inkor-kvantor birikmasi, “shall be subjected to” esa passiv konstruksiya orqali taqiq va himoya kafolatini ifodalaydi. Tarjimada inkor vositasining gap boshida saqlanishi norma doirasini aniq ko‘rsatadi. “Arbitrary” so‘zini kontekstdan uzib “tasodifiy” deb tarjima qilish xato bo‘ladi; huquqiy diskursda “o‘zboshimchalik bilan” mazmuni nazarda tutiladi.

Rus tilidagi huquqiy matnlarda ham terminologik aniqlik muhim. Masalan, “Лицо несёт ответственность в соответствии с законом” jumlasini “Shaxs qonunga muvofiq javobgarlikni zimmasiga oladi” yoki kontekstga mos ravishda “Shaxs qonunga muvofiq javobgar bo‘ladi” tarzida berish mumkin. Birinchi variant ruscha sintaktik qurilishga yaqin, ikkinchisi esa o‘zbek tilidagi tabiiy rasmiy ifodaga mos. Tarjimon tanlovni matnning janri, normativ kuchi va o‘zbek huquqiy terminologiyasida shakllangan qo‘llanish bilan solishtirishi kerak.

Siyosiy-diplomatik matnlarda esa ma’no bilan bir qatorda muloqot ohangi va pragmatik ta’sir ham muhim. Diplomatik bayonotlarda “urge”, “call upon”, “express

concern”, “welcome” kabi fe’llar oddiy xabar berishdan tashqari, munosabat bildirish, da’vat etish yoki ehtiyotkor pozitsiyani ifodalash vazifasini bajaradi. Ularning tarjimasida nutqiy aktning kuchi asossiz ravishda oshirib yoki pasaytirib yuborilmasligi kerak.

3-misol. Inglizcha diplomatik ifoda: “The parties call upon all sides to exercise restraint.” O‘zbekcha tarjima: “Tomonlar barcha taraflarni vazminlikka chaqiradi.” “Call upon” birikmasi bu kontekstda buyruq berishdan ko‘ra rasmiy da’vatni anglatadi. Uni “talab qiladi” deb tarjima qilish bayonotning diplomatik ohangini kuchaytirishi mumkin. “Exercise restraint” esa so‘zma-so‘z “o‘zini tiyishni amalga oshirish” tarzida emas, “vazminlik ko‘rsatish” yoki “o‘zini tiyish” shaklida tabiiy ifodalanadi.

4-misol. Ruscha diplomatik jumla: “Стороны выразили готовность продолжить конструктивный диалог.” O‘zbekcha tarjima: “Tomonlar konstruktiv muloqotni davom ettirishga tayyor ekanliklarini bildirdilar.” “Выразили готовность” birikmasi “tayyorlikni ifoda etdilar” deb ham berilishi mumkin, biroq o‘zbek rasmiy uslubida “tayyor ekanliklarini bildirdilar” shakli ravonroq. “Конструктивный диалог” birikmasining “konstruktiv muloqot” tarzida saqlanishi diplomatik diskursdagi barqaror terminologik moslikni ta’minlaydi.

Ushbu misollar tarjimada uchta darajani birgalikda hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi: leksik-semantik muvofiqlik, grammatik qurilmaning qayta ifodalanishi va pragmatik ta’sirning saqlanishi. Ayniqsa, modal fe’llar, inkor shakllari, majhul nisbat, terminologik birikmalar hamda diplomatik nutq formulalari alohida e’tibor talab qiladi. Tarjimon asl matndagi sintaktik shaklni aynan ko‘chirishga emas, uning funksional mazmunini qabul qiluvchi tilda to‘g‘ri ifodalashga intilishi lozim.

Lingvistik ekspertiza rasmiy matnning til me’yorlariga, mantiqiy izchillikka va terminologik talablariga muvofiqligini baholash imkonini beradi. Normativ-huquqiy hujjatlarni ekspertizadan o‘tkazishda, avvalo, terminlarning bir xilda qo‘llanishi, gaplarning sintaktik jihatdan aniq tuzilishi, olmoshlarning qaysi birlikka ishora qilishi

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

va inkor vositalarining norma mazmuniga ta’siri tekshiriladi. Masalan, bir hujjatning turli bandlarida ayni tushuncha “vakolat”, “huquq” va “imkoniyat” so‘zlari bilan almashlab berilsa, ularning mazmuniy chegaralari aniqlashtirilishi zarur.

Kompyuter lingvistikasi vositalari bunday tekshiruvni qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Parallel korpuslar orqali bir terminning inglizcha, ruscha va o‘zbekcha qo‘llanish variantlarini qiyoslash, konkordans yordamida uning kontekstlarini ko‘rish, terminologik bazalar orqali muqobillarning izchilligini nazorat qilish mumkin. Biroq avtomatik tarjima yoki matn tahlili vositasi huquqiy oqibat va diplomatik noziklikni har doim ham to‘liq anglay olmaydi. Shu bois mashina natijasi mutaxassis tahriri va sohaviy tekshiruv bilan to‘ldirilishi lozim.

Tarjima nazariyasida ekvivalentlik masalasi matnning turli sathlarida ko‘rib chiqiladi. Peter Newmark tarjimada semantik va kommunikativ yondashuvlarni farqlaydi; Mona Baker esa leksik, grammatik va matniy ekvivalentlik muammolarini tizimli yoritadi. Ushbu qarashlar rasmiy matnlar tarjimasida ham ahamiyatlidir: ayrim hollarda terminning shakliy yaqinligini saqlash muhim bo‘lsa, boshqa holatlarda uning huquqiy vazifasi yoki diplomatik ta’sirini qayta yaratish ustuvor bo‘ladi.

Yuqoridagi tahlil shuni ko‘rsatadiki, normativ-huquqiy va siyosiy-diplomatik matnlarni tarjima qilishda yagona mexanik usuldan foydalanib bo‘lmaydi. Har bir birlik matn turi, kontekst, huquqiy tizim va kommunikativ maqsad bilan bog‘liq holda baholanishi kerak. Lingvistik ekspertiza, qiyosiy tahlil va kompyuter lingvistikasi vositalarining uyg‘un qo‘llanishi terminologik izchillikni kuchaytiradi, noaniqliklarni kamaytiradi hamda tarjima sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 20-apreldagi O‘RQ-682-son “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonuni.

2. Salomov G‘. Tarjima nazariyasiga kirish. – Toshkent: O‘qituvchi, 1978

3. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 3rd ed. – London: Routledge, 2018.

4. G‘afurov I., Mo‘minov O., Qambarov N. Tarjima nazariyasi. – Toshkent: Tafakkur bo‘stoni, 2012.

5. Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2005.

6. Ochilov E. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2012

7. Cao, D. Translating Law. – Clevedon: Multilingual Matters, 2007.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE